

УДК 327.5:323.1(470.66):94(470.66)
DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2026.65.58>

СЕК'ЮРИЗАЦІЯ КОЛЕКТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ ЧЕЧЕНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ У ВІДНОСИНАХ З РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ

Богдан Хмельницький

*Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Юрія Іллєнка, 36/1, 04119, м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0001-3626-5591>*

У цій роботі досліджується становлення онтологічної безпеки навколо політики пам'яті в Чеченській Республіці як інструменту авторитарного режиму у відносинах з РФ. Виявлено та описано трансформацію колективної пам'яті від децентралізованого антиколоніального спротиву до гібрида «кадіровізму», в якому Кремль постає «гостинною країною». Висвітлено процеси сек'юризації та десек'юризації ключових історичних травм (депортація 1944 року) та героїв (Байсангур, Хаджі-Мурат), а також диспозиції у політичному полі традиційних родових і релігійних суспільних утворень.

Оскільки колективна пам'ять незрідка сповнена несвідомими атрибутами політичного життя, наприклад, емоціями чи афектами, травмами та страхами, у статті розглядається методологія «нового конструктивізму», яка розглядає ідентичність як реляційне та процесуальне явище. Для пояснення ірраціональних дій акторів та пояснення «історичного габітусу» в міжнародних відносинах використовується концепція «логіки практики» П'єра Бурдьє. Також широко застосовується поняття сек'юризації для аналізу інструментів наративізації історії.

За результатами дослідження виявлено, що режим Кадірова здійснює системну та свідому десек'юризацію травматичних політичних подій, зокрема Депортації 1944 року, шляхом заміщення антиросійських наративів на вшанування пам'яті свого батька Ахмата Кадірова. Пояснюється, що негативний до РФ політичний потенціал політичної травми штучно перенаправляється на екстатичні прояви комеморації власного клану. Зроблено спробу довести, що використання антиросійських наративів режимом Р. Кадірова є одночасно раціональною стратегією монополізації символічного капіталу та пробліском чеченського габітусу. Розкрита парадоксальність поєднання лояльності до РФ з політикою глорифікації повстанців у сучасних відносинах регіону.

Ключові слова: сек'юризація пам'яті, Чеченська Республіка, онтологічна безпека, кадіровізм, колективний габітус.

Вступ. Політика пам'яті в Чеченській Республіці заслуговує особливої уваги з боку дослідників міжнародних відносин. Авторитарний режим на чолі з незмінним Президентом Чечні Рамзаном Кадіровим перебуває у складній політичній диспозиції у відносинах з федеральним урядом Російської Федерації, приховуючи одні колективні спогади та висуваючи на перший план інші [1, с. 33]. Констатуємо, що колективна пам'ять чеченського народу сформувалась навколо антиколоніальності, її національних героїв у боротьбі проти Росії та трагедії депортації. Воєнне покоління чеченців жило міфами та легендами XIX століття, антиросійськими прикладами для наслідування [2, с. 246], що посилює габітус Чечні до незалежності. Відразу після поразки у Другій Чеченській війні насаджений Росією новий уряд замовчує історію опору та працює над створенням русофільського культу національних героїв [1, с. 34].

Дослідження показує, як сповнена суперечок і протиріч політика пам'яті в сучасній Чечні формує онтологічну безпеку авторитарного режиму [3, с. 71], конститууючи питання колективної пам'яті як безпекову [4, с. 4–10]. Більшість чеченського народу досі може відчувати прихильність до антиросійської політичної диспозиції і це зумовлює балансування еліт Республіки Чечня у взаємодії з публічними настроями власного народу та федеральним урядом Росії. Також пояснюємо, що знайдені факти захисту антиросійських практик колективної пам'яті з боку режиму Кадірова є пробліском історичного колективного габітусу [5, с. 45], емоцій, афекту держав [6, с. 200] та впливу особистісних якостей лідера режиму у міжнародних відносинах з Росією. У цій роботі ми привертаємо увагу, як уряд Чечні всупереч логіці практики народу здійснює сек'юризацию нових національних героїв, подій, інших актантів для вибудовування сприятливого режиму онтологічної безпеки з РФ.

Методологічна основою є «новий конструктивізм», який будується на антиесенціалізмі, що спирається на конститутивний процес та «методологічну всеідність» [5, с. 13]. Привертаємо особливу увагу, що ідентичності та норми не є статичними, саме тому розглядаємо пам'ять як емерджентне, інтерактивне та процесуальне явище. Коли якась мнемонічна криза руйнує біографічний наратив держави, її ідентичність зазнає дислокації саме тому, що вона ніколи і не була сталою (нефіксованою) від самого початку [7, с. 85–91]. Будь-яка ідентичність, в особливості зовнішньополітична, є реляційною, тобто такою, що залежить від процесу сприйняття іншими акторами, а саме тому не може бути остаточно сформованою [7, с. 111]. Обґрунтування реляційної природи ідентичностей полягає у постійному взаємному конструюванні «Я» та «Іншого», у протиставленні чи розмитих уявлень про відмінність у міжнародних відносинах [5, с. 32–33; 8, с. 324–325]. Усвідомлення «Я» таким чином обов'язково переймає перспективу «інших», а тому до початку взаємодії цих акторів їх просто не може існувати [8, с. 311].

Вважаємо, що, оскільки поле колективної пам'яті в міжнародних відносинах сповнене афектом та емоціями, воно не піддається логіці доцільності [9, с. 17–22; 5, с. 41]. Афективна природа пам'яті чудово пояснюється концепцією габітусу, тобто інтерналізованою історією, що діє без свідомого розрахунку [10, с. 56, 160]. Використовуючи логіку практики, ми можемо пояснити, як і чому онтологічна загроза колективній пам'яті змушує діяти держави, еліти та суспільства на емоційному рівні. Виокремлюються такі базові афекти та тривоги: страх смерті (втрата територій), страх беззмістовності (втрати автентичної ідентичності) та страх осуду (провини) [6, с. 200; 11, с. 40–54]. Процес сек'юризації дозволяє розглядати колективну пам'ять як загрозу цінному об'єкту-референту та закликати до вжиття заходів для усунення цієї загрози [3; 4, с. 4–10]. Найвищий рівень сек'юризації відображається встановленням правових рамок та державних інститутів для регулювання історичних наративів, що призводить до створення «войовничої мемоκραції» [12, с. 22].

Основні результати. Головну частину дослідження варто почати з найбільшої колективної травми чеченського народу – Депортації чеченців та інгушів 1944 року, що дискурсивно використовується як інструмент для мобілізації чеченців з часів президентства Джохара Дудаєва [13, с. 110–114]. Вшановуючи пам'ять трагедії, Дудаєв апелював та відкрив меморіал жертвам депортації у 1994 році, таким чином йому вдалось провести сек'юризацию пам'яті про депортацію та створити екзистенційну загрозу для обґрунтування збройного захисту незалежності від РФ. Після поразки у Другій Чеченській війні та закріпленням режиму Кадірова пам'ять про депортацію стала небажаною, оскільки вона міцно асоціювалась з чеченським націоналізмом. Щоб знищити цей мобілізаційний наратив, чеченська влада демонтувала старий меморіал депортації, а у 2011 році Рамзан Кадіров переніс офіційний День пам'яті та скорботи з 23 лютого на 10 травня, день похорону

свого батька, Ахмата Кадірова [13, с. 128]. Ми можемо спостерігати, як режим Кадірова проводить десек'юризацию пам'яті про депортацію 1944 року.

У цьому дослідженні ми робимо спробу пояснити парадоксальність проявів антиросійських наративів режиму Кадірова в умовах «чеченізації» колективної пам'яті [13, с. 255]. Р. Кадіров використовує зв'язок з тайпом Беноевих, вихідцем з якого був легендарний Байсангур Беноевський, який став відомим образом боротьби проти окупації. Рамзан Кадіров зберігає у себе в колекції такі важливі артефакти Беноевських, як мушкет та шаблю Байсангура. Також його іменем називали чеченський батальйон у 2023 році. Іншим прикладом є звернення Р. Кадірова до російських структур щодо повернення черепа Гаджі-Мурата, ключової персони Кавказької війни. Його череп є символом «підкорення Кавказу», доконаним фактом контролю регіону, оспіваним у повісті Льва Толстого.

Чеченське суспільство традиційно структуроване за тейпами (родовими кланами), тухумами (союзами кланів) та вірдами (суфійськими братствами), серед яких визначити чиєсь одноосібне лідерство важко [13, с. 64, 187]. Така суспільна строкатість відображалась і на дипломатичних практиках, наприклад, під час візиту чеченської делегації до Москви 1992 року. Російські офіційні посадовці почали шукати лідера групи, проте чеченська сторона наголосила, що всі делегати мають однаковий статус без формального лідера [13, с. 64]. Російська сторона сподівалась укласти з Чечнею таку ж угоду, як і раніше з Татарстаном у межах «примусової дипломатії», розробленої віце-прем'єром РФ Сергієм Шахраєм [2, с. 12]. Щоправда, єдину переговорну групу вдалось сформувати лише у грудні 1994 року під керівництвом генерального прокурора ЧРІ Усмана Імаєва [2, с. 14]. Проте стверджувати, що провал перемовин був лише результатом егалітаризму чеченського суспільства неправильно, були й інші причини в особистій неприязні Єльцина та Дудаєва [14], відсутності послідовної стратегії з обох боків та зриві попередніх домовленостей [15]. Російські посадовці були заклопотані боротьбою за владу після розпаду СРСР, а в Чечні вирували політичні кризи, наприклад, віце-прем'єр Ярагі Мамадаєв, який керував торгівлею енергоносіями з Росією, розпочав окремий переговорний процес [15, с. 48]. Стверджуємо, що політичне поле тейпів, тухумів та вірдів чеченського представництва у дипломатії у часи незалежності було сильно децентралізованим.

Однак зі встановленням режиму Кадірових дистопозиція автономних суспільних одиниць кардинально змінилась, перетворившись на кооптовані та маргіналізовані атрибути неосултанівської вертикалі влади [13, с. 289]. Найчисельніший родовий тайп Беной, що походить з гірських районів Нохч-Мохк, який потім розселився по всій території Чечні, є носієм колективної пам'яті про войовничості та опір Росії [16, с. 1116]. У докадірівську епоху в політичному полі тайпу не було єдиної позиції, одні підтримували незалежність Ічкерії, як-от Ахмат Кадіров, брати Ямадаєви та бізнесмен М. Саїдулаєв, згодом обрали шлях колаборації або вступили в опозицію до Дудаєва [16, с. 1114]. Після ставки РФ на найбільший тайп та сім'ю Кадірових Беной став ядром політичної еліти. Проте лояльність і сама влада не почала будуватись не на традиційній тейповій солідарності, а на персоналізованій відданості до сім'ї Кадірових та належності до їхнього родового села Центрарой (нині Ахмат-Юрт) [13, с. 287]. Таким чином, традиційний габітус рівності всередині тейпу був знищений, уряду РФ вдалось встановити жорстку патронатну мережу Кадірових.

Рівнинний тейп Гендаргеней, традиційно прив'язаний до Надтеречного району, відрізнявся від гірських районів, а його носії характеризуються більш прагматичною культурою [13, с. 61]. У політичному полі 1990-х цей тейп був оплотом опозиції до Джохара Дудаєва, з цього клану походив Доку Завгасв, перший проросійський керівник Республіки, і саме на території якого сформувалась Тимчасова рада Умара Автурханова у селі

Знаменское, яку підтримувала Москва у боротьбі з Ічкерією [13, с. 61–62, 111, 145]. Проте після перемоги Російської Федерації тайп Гендаргеной втратив свій політичний вплив та диспозицію як головний інструмент Москви, оскільки Кремль змінив пріоритети на закріплення і почав фінансувати Ахмата Кадірова, який мав духовний авторитет і військовий досвід [13, с. 193–195].

У Чечні існують два найбільших мусульманські тарікати, суфійські братства, які діляться на місцеві вірди (гілки). Тарікат Кадірія історично перебував у жорсткішому конфлікті з російською владою, ніж Накшбандія [13, с. 62]. Що цікаво, Джохар Дудаєв та другий президент незалежної Ічкерії Аслан Масхадов належали до помірнього тарікату Накшбандія. У період Перебудови багато молодих чеченців виїхали на навчання до Саудівської Аравії та Єгипту, повернувшись, вони почали пропагувати салафітський «чистий іслам», або «вагабізм» [2, с. 125]. Через що Чечню почала заповнювати велика кількість добровольців та релігійних емісарів з Туреччини, Йорданії, Єгипту, всього Близького Сходу. Вагабіти забороняли ключові традиції тарікату Кадірія, наприклад, зірк (колективний танець-медитацію) та мавлюд (святкування дня народження Пророка) [13, с. 191]. Також салафіти, на відміну від місцевого застарілого суфізму, почали отримувати фінансову підтримку з-за кордону, давали своїм новобранцям вогнепальну зброю та щомісячну зарплату, створювали власні шариатські суди, військові навчальні табори, наприклад, найвідомішим був табір саудівця Ібн аль-Хаттаба біля селища Сержень-Юрт [13, с. 192]. За таких умов тарікат Кадірія безпрецедентно змінює диспозицію, суфії, які століттями чинили опір Росії, тепер з нею злились. Нині Кадірія та Накшбандія офіційно інкорпоровані до підконтрольного державі духовенства Муфтіяту.

Проте чи можемо ми стверджувати, що повстанський потенціал політичного габітусу тарікату Кадірії втрачено? Для емпіричного підтвердження візьмемо до уваги найбільшу кризову ситуацію в регіоні за останній час, а саме антиєврейські протести на Північному Кавказі 2023 року. Незважаючи на палку підтримку з боку Рамзана Кадірова антиізраїльських наративів, авторами цього дослідження в публічному просторі не було знайдено жодних заворушень у Чеченській Республіці [17]. Вважаємо, що емпірична доказовість схильності колективної пам'яті у сучасній Чечні може розташовуватись у більш безпечних каналах прояву габітусу, нерідко очолюваних Кадіровими.

Стверджуємо, що чеченський габітус сформований навколо цінностей свободи («маршо»), егалітаризму, військової честі та спротиву російському колоніалізму в межах наративу про «300-літню війну з Росією» [13, с. 64]. У відповідності до логіки практики режим Кадірова змушений привласнити символічний капітал, оскільки стерти пам'ять суспільства про Росію як ворога швидко неможливо. Саме тому виникає ідеологічний гібрид антиколоніального наративу та російського патріотизму, який дослідники називають «кадіровізм» [13, с. 289–290]. Сек'юризуючи пам'ять Байсангура, який, до речі, належав до того ж тейпу, що й Кадірови, режим здійснює реконструювання наративу про нього. І щоб подолати когнітивний дисонанс між лояльністю до РФ та вшануванням антиросійського воїна, застосовується маніпулятивний конструкт, що Росія є «гостинною країною» [1, с. 41], тому боротьба невинувата.

Висновки. Режим у Чеченській Республіці займає позицію неосултанівської «держави в державі» [13, с. 289]. У міжнародному та федеральному політичному полі Кадіров виконує роль вірного «піхотинця» Кремля, що гарантує накопичення фінансового капіталу та силовий захист, але на внутрішньому полі режим має зберігати ідентичність брутального лідера, захисника віри та чеченських традицій [2, с. 245]. Сек'юризація антиросійських елементів колективної пам'яті чеченців на кшталт Байсангура чи Хаджі-Мурата

є інструментом для монополізації культурного капіталу, що вибиває цей потужний аргумент з рук чеченської діаспори та ічкерійського підпілля, які воюють проти нього, в тому числі в Україні [13, с. 341]. Російська Федерація свідомо займає диспозицію, де делегує монополію на насилля, тобто «чеченізацію» та перебудову колективної пам'яті режиму Кадірових, оскільки основним критерієм для Кремля є стабільність та постачання чисельного складу на війну проти України.

Робота також досліджує свідому сек'юризацію комеморативних практик, коли режим Кадірова реконструює наративи, змінюючи пам'ятні дати щодо депортації чеченського народу на дати, пов'язані з історією власного клану, що дозволяє нейтралізувати антиросійську диспозиції колективної пам'яті.

Чеченська Республіка переживає глибоку кризу колективної пам'яті, що відображається у ерозії традиційних соціальних інститутів. Кооптація тейпових та вірдових структур до владної структури Муфтіяту призвела до придушення егалітарної чеченської диспозиції. Спостерігається заміна децентралізованої дипломатії тейпів 1990-х років на патронатну персоналізовану мережу Рамзана Кадірова [13, с. 287].

Проте якщо розглядати сек'юризацію як раціональний інструмент влади, дослідження втрачає цілий пласт дослідницьких перспектив. Стверджуємо, що використання антиросійських нарративів чеченським режимом може бути частково несвідомою рутинною. Рамзан Кадіров, як і його батько Ахмат Кадіров, є продуктом Першої чеченської війни та глибоко доксиматизованої культури. Його габітус просякнутий ідеями, де військова доблесть, опір Росії та повага до історичних постатей є невіддільною частиною автентичної Чечні як держави. Антиросійські наративи присутні досі будуть простежуватись та свідомо змінюватись, бо в межах втіленого в габітусу ідентичності неможливо уявити іншу картину світу. На додаток, нераціональність підтверджується непослідовністю в питаннях політики пам'яті, як-от під час комеморації навколо депортації чеченського народу.

Подальші **дослідницькі перспективи** повинні сфокусуватись на дослідженні синтезу раціональної сек'юритизації колективної пам'яті та несвідомої рутини акторів Чеченської Республіки у взаємодії з РФ, потенціал використання Україною. У майбутньому варто також привернути увагу до стійкості «кадіровізму».

Список використаної літератури

1. Iliyassov M. The controversies of memory politics in authoritarian Chechnya. *Defending Memory in Global Politics*. 2025. P. 33–52. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003342083>.
2. Akhmadov I., Lanskoj M., Brzezinski Z. *The Chechen Struggle Independence won and lost*. Palgrave Macmillan, 2010. 271 p. DOI: <https://doi.org/10.1057/9780230117518>.
3. Buzan B., Wæver O. *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press, 2003. 598 p.
4. Mälksoo M. “Memory must be defended”: Beyond the politics of mnemonical security. *Security Dialogue*. 2015. Vol. 46. No. 3. P. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.1177/0967010614552549>.
5. McCourt D.M. *The New Constructivism in International Relations Theory*. Bristol University Press, 2022. 214 p. DOI: <https://doi.org/10.1332/policypress/9781529217827.001.0001>.
6. Buhari D. Russian securitization of memory and multiple anxieties: Defending memory through the diasporic film *Haytarma*. *Defending Memory in Global Politics*. 2025. P. 198–215. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003342083>.
7. Laclau E., Mouffe C. *Hegemony and Socialist Strategy: Towards A Radical Democratic Politics*. Verso, 1985. 217 p.

8. Jaackson P.T., Nexon D. Relations Before States: Substance, Process and the Study of World Politics. *European Journal of International Relations*. 1999. Vol. 5. No. 3. P. 291–332. DOI: <https://doi.org/10.1177/1354066199005003002>.
9. Pouliot V. *International Security in Practice: The Politics of NATO-Russia Diplomacy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511676185>.
10. Bourdieu C. *The Logic of Practice*. Stanford University Press, 1980. 340 p.
11. Tillich C. *The Courage to Be*. New Haven : Yale University Press, 1952. 240 p.
12. Chagas-Bastos F.H., Mezú R. Securitized past in Colombia? The mnemonical disputes over the taking of the Palace of Justice in 1985. *Defending Memory in Global Politics Mnemonical In/Security and Crisis*. 2025. P. 19–32. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003342083>.
13. Druey C., Shogenov M., Tanailova V. Fighting for Self-Determination, Participation and Control: Statebuilding and the Role of Historical Memories in Chechnya (1986–2023). Peter Lang, 2024. 438 p. DOI: <https://doi.org/10.3726/b22020>.
14. Hughes J. Chechnya: The causes of a protracted post-soviet conflict. *Civil Wars*. 2007. Vol. 4. No. 4. P. 11–48. DOI: <https://doi.org/10.1080/13698240108402486>.
15. Shenfield S.D. Tataria and Chechnya: A comparative study. 2009. URL: https://www.circassianworld.com/pdf/tataria_chechnya.pdf.
16. Osmaev A.D., Goryushina E.M. Institutionalization of tayp's collective memory in the post-conflict Chechen Republic. *History, archeology and ethnography of the Caucasus*. 2023. P. 1110–1123. DOI: <https://doi.org/10.32653/CH1941110-1123>.
17. Chawryło K., Bartosiewicz M. Anti-Israeli riots in the North Caucasus. Centre for Eastern Studies, 2023. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2023-10-31/anti-israeli-riots-north-caucasus>.

THE SECURITISATION OF THE COLLECTIVE MEMORY OF THE CHECHEN REPUBLIC IN ITS RELATIONS WITH THE RUSSIAN FEDERATION

Bohdan Khmelnytskyi

Educational and Scientific Institute of International Relations

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Yuriya Illenka Street, 36/1, 04119, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0009-0001-3626-5591>

This paper examines the emergence of ontological security surrounding the politics of memory in the Chechen Republic as a tool of the authoritarian regime in its relations with the Russian Federation. It identifies and describes the transformation of collective memory from decentralised anti-colonial resistance to a hybrid of “Kadyrovism”, in which the Kremlin appears as a “welcoming country”. The processes of securitization and desecuritization of key historical traumas (the 1944 deportation) and heroes (Baysangur, Hadji-Murat) are examined, as well as the dispositions within the political field of traditional clan-based and religious social formations.

Since collective memory is often imbued with unconscious attributes of political life, such as emotions, affect, traumas and fears, the article examines the methodology of “new constructivism”, which views identity as a relational and processual phenomenon. Pierre Bourdieu’s concept of the “logic of practice” is employed to explain the irrational actions of actors and the “historical habitus” in international relations. The concept of securitization is also widely applied to analyze the instruments of historical narrativization.

The study found that Kadyrov’s regime is systematically and deliberately de-securitizing traumatic political events, in particular the 1944 deportations, by replacing anti-Russian narratives with commemorations of his father, Akhmat Kadyrov. It is explained that the political potential of political

trauma, which is negative towards the Russian Federation, is artificially redirected towards ecstatic manifestations of commemoration of his own clan. An attempt has been made to demonstrate that the use of anti-Russian narratives by R. Kadyrov's regime is both a rational strategy for monopolizing symbolic capital and a glimpse of the Chechen habitus. The paradox of combining loyalty to the Russian Federation with a policy of glorifying insurgents in the region's contemporary relations is revealed.

Key words: securitization of memory, Chechen Republic, ontological security, Kadyrovism, collective habitus.

Дата першого надходження статті до видання: 27.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026